

TÜRKİYE TÜRKÇESİ MANZUM ATASÖZLERİNDE İÇ İÇE YİNELEMELER

Ahmet ÇAM*

Özet

Atasözleri, Türk dili ve edebiyatının her döneminde canlılığını koruyan kalıp sözlerdir. Oluşum nedenleri, biçimleri, tarihsel ve günümüzdeki kullanımları, anlamları ve çağrışım alanları, atasözlerinde yer alan kavramlar, motifler gibi pek çok husus dil, folklor ve edebiyat alanındaki uzmanlar tarafından incelenmiş ve incelenmeye devam edilmektedir. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde genel atasözü tanımları esas alınarak atasözlerinin biçimsel ve anlamsal özellikleri kısaca açıklanmıştır. İkinci bölümde ise atasözlerindeki şiirsel ve biçimsel unsurlar ile bu unsurların anlam ilişkisine değinilmiş, özellikle yinelemelere temas edilmiştir. Üçüncü bölümde ise manzum atasözü kavramı çerçevesinde iç içe yineleme türünün tanımı yapılarak bu türe ait tespit edilen örnekler sunulmuştur. İç içe yineleme olarak ele alınan atasözlerinin manzum atasözü kavramına yakınlığı ve sözlükteki kullanım sıklığı irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Atasözü, Manzum Atasözü, Yinelemeler, İç İçe Yinelemeler.

CONCENTRIC REDUPLICATIONS IN TURKEY TURKISH POETIC PROVERBS

Summary

Proverbs are phrases that maintain their vitality in every period of Turkish language and literature. Many aspects such as reasons of formation, forms, historical and present uses, meanings and connotations, concepts in proverbs and motifs have been studied and continued to be analyzed by experts in language, folklore and literature. In the first part of this work, which consists of three parts, the formal and semantic features of proverbs are briefly explained based on the general proverb definitions. In the second part, the relation between the poetic and formal elements of the proverbs and the meaning of these elements are mentioned and the reduplications are especially addressed. In the third part, the definition of the concentric reduplications genre is given in the framework of the poetic proverb concept and the examples that are relevant to this genre are presented. The affinity of the proverbs which are embraced as concentric reduplications to the notion of the proverb and the frequency of usage in the dictionary are examined.

Key Words: Proverb, Poetic Proverb, Reduplications, Concentric Reduplications.

Giriş

Atasözleri ve Oluşum Biçimleri

Sözlerin dil bilgisi kurallarına uygun olarak sıralanmasından söz dizimlik birimler, yani, yapımlık ve çekimlik söz öbekleri ile cümleler meydana gelir. Birleşik sözler, deyimler ve atasözleri, yapı bakımından bu söz dizimi birimlerinden birine aittirler. Söz diziminde nedenli olarak bir araya getirilen sözlerin genelleşip kavramlaşarak bir bütün oluşturmaları ve kalıplaşmaları ile birleşik sözler, deyimler ve atasözleri oluşur. (Karaağaç, 2013:685) Bu bağlamda atasözleri, dil bilimsel olarak üzerinde durulması gereken önemli kalıp sözlerdir.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, el-mek: ahmetefecam@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4338-9090>

Bugüne dek atasözleriyle alakalı pek çok tanım ve çalışma yapılmıştır. Atasözlerini kısaca: "*Geçmiş kuşakların deney ve gözleme dayalı hayat tecrübelerini içeren, genel-geçer yargılar içeren, sözlü kültür mirasımız içinde yer alan yol gösterici ve öğüt verici, halka mal olmuş, anonim kalıp sözlerdir.*" şeklinde tanımlayabiliriz.

Atasözleri yapı itibarıyla tek başına anlamı olan bağımsız sözlerin bir araya gelerek bir söz öbeği ya da çoğunlukla cümle biçiminde oluşturulmasıdır. Bu birimler anlam yönünden bir bütünlük gösterir. Genelgeçer bir anlama sahip olan atasözlerindeki öğelerin yerleri de sabittir.

Başlangıçta nedenli olarak bir araya getirilen birimlerin zaman içerisinde nedensiz hâle gelip kalıplaşması neticesinde oluşan atasözleri içerdikleri anlam yönünden de şu özelliklere sahiptir: Atasözleri çoğunlukla iki bölümden oluşur. İlk bölümde şart veya genel düşünce, ikinci bölümde ise ana fikir belirtilir. Atasözlerinin bir kısmında anlam doğrudan değil, imgelik biçimde dolaylı olarak ifade edilir. (Karaağaç, 2013:163) Atasözleri, çoğu kez örnek bir olay veya durumla ilişkilendirilebilir. Somut hadiseler üzerine söylenen bu sözler, zamanla birbirine benzeyen soyut-somut tüm durumlar için kullanılagelmiştir. Bu da kalıp sözlerin anlam ve kapsam bakımından kuvvetine işaret etmektedir. Oluşum şekilleri açısından atasözleri şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Kendi doğal sürecinde oluşan atasözleri
2. Nasreddin Hoca fıkralarından kaynaklanan atasözleri
3. Belirli bir hikâyeye ya da fıkraya dayandırılarak oluşan atasözleri
4. Tasavvuf düşüncesinden kaynaklanan atasözleri
5. Bilmece parçalarının zamanla atasözü olması
6. Mâni parçalarının zamanla atasözü olması
7. Söyleyeni bilinen şiir parçalarının, vecizelerin ya da özlü sözlerin zamanla atasözüne dönüşmesi (Gönen, 2006: 83-84).

Atasözlerindeki Ahenk Unsurları ve Uyak-Anlam İlişkisi

Atasözlerinin uzun bir süre kültür mirasımızda yer ediniş kaybolmamasını Türk toplumunun istisnasız bu ürünleri kullanıp yaşatmasına bağlamak mümkündür. Kullanım yönünden ekonomik ve rafine sözler olmasının yanında, söyleyiş kolaylığı ve içerdikleri ahenk unsurları, atasözlerinin her devirde tazeliğini koruyan birer dil meyvesi olduğunu göstermiştir. Atasözleri aslında Türk milletinin yaşam tarzını dile getirir. R. Rahmeti Arat'ın "Türk ruhuna ve bu ruhun yoğurduğu dilin yapısına uygun olan bu tarz, taklit edilmeğe, inkişaf ettirilmeğe ve bu esas üzerinde yeni yeni tecrübelerle cidden değer bir kıymettir. Dikkatli kullanılan yahut başka bir tabirle, tam ifadesini bulan atasözlerinde, ahenk, baş ve son kafiye, vezin vb. gibi şiirde aranılan bütün esas unsurlar mevcuttur." (Arat, 1991: 271) sözleriyle ifade ettiği bu durum gözlerden kaçırılmamalıdır.

Atasözleri ile şiir arasında sıkı bir bağlantı olduğu ilk bakışta göze çarpan bir özelliktir. Bunda muhakkak atasözlerinin şiirdeki ahenk unsurlarından yararlanılarak oluşturulması etkili olmuştur. Uyaksız örneklerin de bulunduğunu da ifade etmek suretiyle çoğu atasözünün uyaklı olduğu söylenebilir. Uyak her şeyden önce, sesin yinelenmesi olayıdır. Yazın incelenmesinde yarım uyak, tam uyak, zengin uyak, göz uyağı, kulak uyağı gibi uyak türleri karşımıza çıkar. (Aksan, 1999:188).

Uyağın tanımı ve tasnifi ve anlamla ilişkisi üzerine çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Şiir dili üzerinde çalışma yapan dil bilimcilerden R. Jakobson'a göre uyak tanımı, ses birim ya da eşdeğerli ses birim gruplarının düzenli yinelenmesine dayandığı hâlde uyağı yalnızca ses açısından ele alarak işlemek haksız bir basitleştirmeye gitmek olacaktır. Uyak, bağladığı birimler arasına doğal, anlamsal bir ilişki getirir. Jean Cohen uyak, ölçü vb. konuların basit ses

figürleri olmadığına bunların anlam açısından da bir değerlerinin olduğuna değinir ve ses bakımından birbirine benzeyen sözcüklerin anlam bakımından da birbirine benzemek zorunda olduğunu söyler. (Cohen, 1966:218) Bu görüş kanaatimizce çok iddialıdır. Zira bu görüşü destekleyen örnekler olmasına rağmen bu durum genele uygulanamaz. Çalışmamıza konu olan atasözlerinden birkaçını burada örnek olarak sunabiliriz:

Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni.

Arife tarif gerekmez (ne hacet) .

Bekârın parasını it yer, yakasını bit.

Bu örneklerde ses bakımından birbirine benzeyen sözcüklerin anlam bakımından bazı ortak özelliklere sahip oldukları ileri sürülebilir. *Oy- / Soy-* : Her iki fiilde de çıkarmak anlamı ortaktır. *Arif / Tarif*: Aynı kökten gelmeleri münasebetiyle bilmekle ilişkilidirler. *Bit/ İt*: Her ikisinin de hayvan olmaları ortaktır. Şimdi de diğer örnekler geçelim:

Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.

Bakarsan at, bakmazsan mat.

Buğday ile koyun, geri yanı oyun.

Güzellik ondur, dokuzu dondur.

Örneklerde görülen saz-az, at-mat, koyun-oyun sözcükleri arasında apaçık bir ses benzerliği vardır ancak herhangi bir anlam yakınlığından bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla ses bakımından birbirine benzeyen tüm sözcüklerin anlam bakımından da birbirine benzemek zorunda olmadığı kanaatindeyiz. Heintz, Kloepfer gibi araştırmacılar uyakların şiirde yer alan kavramlarla uyum içinde oldukları, bağdaştırıldıkları zaman daha etkileyici, daha çok bütünlük taşıyan bir nitelik kazandığını kabul etmektedirler. (Aksan, 1999:173) O halde ses benzerliği, anlam ile bağdaştığında sözün etkileyciliğinin artması daha makul bir görüştür diyebiliriz.

Atasözlerindeki Yinelemeler

İnsanoğlu müzikten, danstan zevk aldığı gibi dilde müzik sayılabilecek olan ses yinelemelerinden, ses yakınlıklarından da hoşlanmaktadır. Bu nedenle deyimlerde, atasözlerinde, kimi kalıplaşmış sözlerde, her dilde kimi seslerin yinelenmesine gidilmektedir. (Aksan 1999:172) Sözcük ve söz öbeklerinin kimi kez bütün bir dize ya da dizelerin de yinelenmesi görülür. Özellikle, sözcük ve öbeklerinin, bütün bir dizenin yinelenmesi ses açısından bir etkileme sağlamakta, bir uyum, bir ritim oluşturmaktadır. Tıpkı müzik yapıtlarında zaman zaman ana melodinin yinelenmesi ya da çeşitlemelerle anımsatılmasında olduğu gibi dinleyende uyanan ses imgesini pekiştirmektedir. Öte yandan bu yinelemelerle belli bir kavram ya da önermenin dinleyenin/okuyanın zihninde yer etmesi, pekiştirilmesi de sağlanmaktadır. (Aksan, 1999:218)

Ses yinelemelerinin ve öteki yinelemelerin deyimlerde, atasözlerinde kalıp sözlerde görülmesi, kuşkusuz bunların sözleri ve metinleri hatırdaki tutabilme, kalıcılık olanağı sağlama ve oluşturduğu melodi nedeniyle insana zevk verme gibi özelliklerinden kaynaklanmaktadır. (Aksan 1999:205) Yinelemelerle ilgili Ünsal Özünlü eserinde yineleme türleri hakkında geniş bilgi vermiştir. Bu çalışmaya göre yinelemeler beş ana başlıkta toplanarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

1. Ses bilgisel Yinelemeler
2. Biçim birimsel Yinelemeler
3. Söz dizimsel Yinelemeler
4. Anlam bilimsel Yinelemeler

5. Metinsel Yinelemeler (Özünü, 2001: 114-118)

Aynı konuyla ilgili Türk Atasözlerinde Yinelemeler adlı bir makale yayımlanmış ve Atasözlerindeki yinelemeler aşağıdaki gibi tasnif edilmiş ve örnekler sunulmuştur.

1. Ses Tekrarları, Aliterasyon ve Asonanslar
2. Ön Yinelemeler
3. Ardışık Yineleme veya Art Yineleme
4. Çifte Yineleme veya Çifte Tekrar
5. Çok Bağlaçlı Yineleme veya Bağlaç Yinelemeleri
6. Çok Ekli Yinelemeler
7. Ek Yinelemesi
8. İkileme
9. Zıt Yapılı Yineleme
10. Zıt Paralel Yineleme (Özkan, 2011: 1649-1656)

Atasözleri ahenk sanatı, akis sanatı, aliterasyon, belagat, cinas, fesahat, icaz, intak, kinaye, mecaz, mübalağa, seci, tenasüp, teşbih, tevriye ve tezat gibi klasik söz sanatlarını içerebilir. Özellikle seci, atasözlerinde ahengi sağlayan ve ezberlemeyi kolaylaştıran bir unsur olarak düşünülebilir. “*Abdal tekkede, hacı Mekke’de*” ya da “*Açın amanı olmaz, tokun imanı olmaz*” gibi atasözleri genellikle secili kullanıma örnek verilirler. Seci türleri arasında anılan mutlak seci ve mukayyed seci tanımına bakıldığında, bu tanım yalnızca sınırlı sayıdaki ses benzerliğinden öte gitmemektedir. Oysa “*Arı söğüdü, akıllı öğüdü sever.*” veya “*Güzellik ondur, dokuzu dundur.*” atasözlerinde yer alan ahenk unsurları ses benzerliğinin yanında başka özelliklere de sahiptir. Burada düzenli bir eksiltme ve anlamlı bir yinelemenin olduğu açıktır. Biz meseleyi çağdaş dil bilim kuramlarını esas alarak bir yineleme türü olarak ele alacağız.

Halk Edebiyatında genellikle zengin uyakla anılan ve tunç uyak adı verilen bir uyak türü vardır. Zengin uyakta üçten fazla sestem oluşan bir kelime diğer uyak kelimesi içinde tekrarlanıyorsa buna tunç uyak denilir. (DİA, 2001:24:151) Tunç uyak, zengin uyağın özel bir formu olarak bilinmesine rağmen kaç sesin benzeşmesi gerektiği konusunda bizce çelişkiler vardır. Aşağıdaki atasözlerinde benzeşen seslerin durumu bu konudaki soru işaretlerini artırmaktadır.

Aç anansa (atansa) da kaç.

Ağrılarda göz ağrısı, her kişinin öz ağrısı.

Harman yel ile düğün el ile.

Bakarsan at, bakmazsan mat.

Ata eyer gerek, eyere er gerek.

Örnekleri hem atasözleri bağlamında hem de şiirsel özelliği olan diğer unsurlarla çoğaltmak mümkündür. O halde tunç uyak kavramı yalnızca ses benzerliği mi, yoksa ses sayısına bakılmaksızın anlamlı sözcüklerin benzeşmesi midir? “*Bakarsan at, bakmazsan mat*” örneğinde olduğu gibi iki sesin tekrarlandığı tam uyaklı bir şiirde tunç uyakla aynı tipte olan durumlarda nasıl bir adlandırma yapacağız?

Netice itibarıyla yarım, tam ve zengin uyak kavramları ses bilgisel yinelemeler içerisinde değerlendirilebilir. Ancak düz yazıda ve bilhassa şiirde yer alan bir sözcüğün, bir veya birden fazla sesinin eksiltilecek anlamlı bir biçimde yinelenmesi ise farklılık arz eder. Zira diğer yinelemelerde yalnızca benzeşen ses sayısı esas alınırken bu yineleme türünde hem ses

benzerliği hem de ses eksiltelen sözcükten kalan kısmın anlamlı olması esastır. Dolayısıyla yalnızca ses bilimsel değil aynı zamanda da biçimsel bir yineleme söz konusudur diyebiliriz. Bu şekildeki yinelemelerin dil bilimsel olarak ayrıca değerlendirilmesi gerektiği ve bunlara *iç içe yineleme* demenin uygun olacağı kanaatindeyiz. İç içe yinelemelerin, aynı sözün tekrarlanmaması yönüyle art yinelemelerden, bir dizenin sonundaki sözün diğer dizenin başında olma zorunluluğunun olmaması yönüyle çifte yinelemelerden, eklerin birinci derecede etkin olmaması yönüyle ek yinelemelerinden, aynı sözün peş peşe getirilmemesi yönünden ikilemelerden, kullanılan sözlerin zıt veya eş anlamı çağrıştırmaması yönünden zıt yapılı yinelemelerden ayrı tutulması gerekir.

Ömer Asım Aksoy tarafından hazırlanan Atasözleri Sözlüğü adlı kitabında yer alan atasözleri bu çalışma kapsamında taranmış ve sözlükte yer alan 80 adet iç içe yineleme örneği tespit edilmiştir. "*Âr dünyası değil, kâr dünyası.*" "*Âr yılı değil kâr yılı.*" örneklerinde olduğu gibi tespit edilen bazı atasözlerinin birbirine çok yakın olduğu iddia edilebilir. Kalıp sözlerdeki sözcüklerin, yargıların farklı bölgelerde farklı biçimlerde inkişaf etmesi bilindiğinden ve bu birimlerin değiştirilemeyeceği esastan hareketle sözlükte tespit edilen konumuza uygun tüm örnekler burada sırasıyla sunulmuştur:

1. **Aba** vakti **yaba**, **yaba** vakti **aba**.
2. **Aç** anansa (atansa) da **kaç**.
3. **Aç**, yanından **kaç**.
4. Adamın yere **bakanından**, suyun sessiz **akanından** kork.
5. Suyun yavaş **akanından**, insanın yere **bakanından** kork.
6. Ağrılarda **göz** ağrısı, her kişinin **öz** ağrısı.
7. Akın (beyazın) **adı** (var), karanın (esmerin) **tadı** (var).
8. Alacak kız **ay** görünür, evleri **saray**.
9. Allah isterse bir kulun **işini**, mermere geçirir **dişini**; istemezse **işini**, muhallebi yerken kırar **dişini**
10. Ana gibi **yar** olmaz, Bağdat gibi **diyar** olmaz.
11. Anlayana sivrisinek **saz**, anlamayana davul zurna **az**.
12. **Âr** dünyası değil, **kâr** dünyası.
13. Arı gibi **eri** olanın dağ kadar **yeri** olur.
14. Arı **söğüdü**, akıllı **öğüdü** sever.
15. Arife günü **aşa** ne, bayram günü **tıraşa** ne?
16. **Arife** **tarif** gerekmez (ne hacet).
17. **Âr** yılı değil **kâr** yılı.
18. Asil ile taş **taşı**, bedasıl ile yeme **aşı**
19. Ata **eyer** gerek, eyere **er** gerek.
20. **At**, at oluncaya kadar sahibi **mat** olur.
21. Avradı **eri** saklar, peyniri **deri**.
22. Bakarsan **at**, bakmazsan **mat**.
23. **Baskıdaki** altından, **askıdaki** salkım yeğdir.
24. Bekârın parasını **it** yer, yakasını **bit**.

25. **Beslemeyi eslemeden alma.**
26. Beyazın **adı** var, esmerin **tadı** var.
27. Bin atın varsa inişte **in**, bir atın varsa yokuşta **bin**.
28. Bir ağaçtan **okluk** da çıkar, **bokluk** da.
29. Bir **ev**, bir **dev**.
30. Bir ocaktan **okluk** da çıkar, **bokluk** da.
31. Borç uzayınca **kalır**, dert uzayınca **alır**.
32. Buğday ile **koyun**, geri yanı **oyun**.
33. Çağrıldığıın yere git, **ar** eyleme; çağrılmadığın yere gidip yerini **dar** eyleme.
34. Çift ile **koyun**, kalanı **oyun**.
35. Danışan dağı **aşmış**, danışmayan yolu **şışmış**.
36. Dereyi tepeyi **sel** bilir; iyiyi kötüyü **el** bilir.
37. Dert bir **olaydı**, ağlamak **kolaydı**.
38. Düşüne düşüne görmeli **işi**, sonra pişman olmamalı **kişi**.
39. **Eğer** ile **meğeri** evlendirmişler, keşke diye bir çocuk doğmuş.
40. **Ek** tohumun hasını, **çekme** yiyecek yasını.
41. El, el için **ağlamaz**; başına kara **bağlamaz**.
42. El **el** ile, değirmen **yel** ile.
43. Eli boşa "ağa **uyur**" derler; eli doluya "ağa **buyur**" derler.
44. **Erim** er olsun da **yerim** çalı gibi olsun.
45. Esmere al **bağla**, karşısına geç **ağla**.
46. Evine göre pişir **aşını**; erine göre bağla **başını**.
47. Gel denilen yere gitmeye **ar** eyleme; gelme denilen yere gidip yerini **dar** eyleme.
48. Gençlikte para kazan taş **taşı**, kocalıkta kur kazan ye **aşı**.
49. Güzellik **ondur**, dokuzu **dondur**.
50. Harman **yel** ile, düğün **el** ile.
51. İki **emini** bir **yemin** aralar.
52. İmam evinden **aş**, ölü gözünden **yaş** çıkmaz.
53. **İsin** yanına varan **is**, **misin** yanına varan **mis** kokar.
54. İstenmeyen **aş** ya karın ağrıtır ya **baş**.
55. **İşten** artmaz, **dişten** artar.
56. **İtle** yatan **bitle** kalkar.
57. İt **ürür**, kervan **yürür**.
58. İyiliğe iyilik **her** kişinin karı, kötülüğe iyilik **er** kişinin karı.
59. İyilik et **kele**, övünsün **ele**.
60. Kaldın mı oğul **eline**, madara eyle **geline**.

61. **Kâr** eden **âr** etmez.
62. Kocana göre bağla **başını**, harcına göre pişir **aşını**.
63. Kötülük **her** kişinin kârı, iyilik **er** kişinin kârı.
64. Kul **teftište**, gözelim Mevla ne **ište**.
65. Kurtla **koyun**, kılıçla **oyun** olmaz.
66. Mazlumun **ahı**, indirir **şahı** (yerde kalmaz).
67. Miras **helal**, (hele) ele **al**, demişler.
68. Ne yavuz (aşkın, azgın) ol **asıl**, ne yavaş (şaşkın, miskin) ol **basıl**.
69. Oğlan doğurdum **oydu** beni, kız doğurdum **soydu** beni.
70. On beşindeki kız ya **erde** gerek ya **yerde**.
71. Sen ağa ben **ağa**, bu ineği kim **sağa**.
72. Sen dede ben **dede**, bu atı kim tımar **ede**.
73. Şubatın **sonundan**, martın **onundan** kork.
74. Üç **elli**, yaz **belli**.
75. Ya **işten** artar ya **dişten**.
76. Yaman komşu, yaman **avrat**, yaman **at**; birinden göç, birin boşa, birin sat.
77. Yaş **yetmiş**, iş bitmiş.
78. Yaza çıkardık **danayı**, beğenmez oldu **anayı**.
79. Yazın **araması**, kışın **taraması** olmasa herkes besler mandayı.
80. Yazın **başı** pişenin kışın **aşı** pişer.

Manzum Atasözü Kavramı ve Manzum Atasözlerinde Yer Alan İç İçe Yinelemeler

Türk kültüründe önemli bir konuma sahip olan atasözlerinin oluşum süreçleri ve kaynaklarına dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Kalıplaşmış olan bu sözleri roman, hikâye, masal, efsane, tekerleme, bilmece, şiir gibi pek çok edebi türün içinde görebiliriz. Atasözlerini kullandıkları yere, zamana, içerdiği konulara göre tasnif edebiliriz. Bazı atasözlerinin daha kolay ezberlenmesi, bu atasözlerindeki şiirsel unsurların diğer atasözlerine nazaran fazla olması, atasözlerini manzum- mensur şeklinde ayırabilmemize olanak sağlar. Atasözlerinin manzum – mensur ayrımı daha evvel pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır.

Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri adlı eserinde atasözlerinin manzum olanları için şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Türk atasözleri kalıplaşmış manaların şekillendirilmiş bir ifade tarzı olup muhtelif devir ve muhitlere göre az çok farklı kisvelere bürünmüş bulunmaktadır. Türk nazımının en eski şekillerinden biri olan bu atasözlerinin tarihî inkişaf devirleri ve yayılış sahaları içinde meydana gelen kalıpları ile ifade ve ahenk bakımından mukayeseli bir araştırmaya tâbi tutmak, şüphesiz, birçok hususun aydınlatılmasına yardım edecektir.” (Arat, 1991: 271).

Şükrü Elçin’in atasözlerinin manzum olanlarıyla ilgili görüşleri R. Rahmeti Arat’ın düşüncelerini destekler niteliktedir: “Belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhakeme seviyesinde meydana gelen atasözlerinin ilk örnekleri umumiyetle manzumdur. Türk düşüncesinde aynı cümle veya mısradaki kelime tekrarlarından gelen tenazur, mana aykırılıklarından doğan tezat ve umumî ses unsurlarını teşkil eden vezin ve kafiye, bu manzumeleri ve geleneğini zamanımıza kadar getirmiştir. Mensur atalar sözü, nazım parçalanmasından, onu teşkil eden unsurların düşmesinden, unutulmasından meydana

gelebileceği gibi müstakil bir hüviyetle de dilde asıl şeklini almış olabilir.” (Elçin, 1988:339). Atasözlerinin manzum- mensur olma durumuna ilişkin görüşler başka araştırmacılar tarafından da örneklendirilmek suretiyle ele alınmıştır:

Atasözlerimizle deyimlerimizin ölçülü, uyaklı olanları da vardır. Bunlar çoğu kez iki yargılıdır. Her yargı da ayrı dize biçimindedir.

Kim öle, kim kala.

Kim öle 1+2=3

Kim kala. 1+2=3 (Gökçeoğlu, 1997)

Türk atasözlerinin ilk şeklinin manzum olması kuvvetli bir ihtimaldir. Atasözlerinin manzum özelliği, akılda kalmasını kolaylaştırmış ve bugünlere kadar en az bozulma ile gelmesini sağlamıştır. Manzum atasözlerimizin yanında mensur atasözlerimiz de vardır, ancak bugünün mensur atasözlerinin büyük bir kısmı dünün manzum atasözleri olduğu unutulmamalıdır. (Gönen, 2006:123) Fakat hemen belirtelim ki atasözleri sözlüklerine bakıldığında pek çok örneğin şiire ait bir unsur taşıdığı görülecektir. Burada tüm atasözlerinin manzum olduğu gibi genelgeçer bir sonuç ileri sürmüyoruz. Bizim kast ettiğimiz, konularına göre yergi, övgü, eğitim, insani değerler vd. şeklinde sınıflandırabildiğimiz atasözlerinin birtakım biçim özelliklerine dikkat çekmektir. O halde yukarıda verdiğimiz genel tanıma ilaveten, manzum atasözü: Uyak, redif, ölçü ve durak gibi ahenk unsurlarından bir veya birkaçını bünyesinde barındıran, genellikle birden fazla yargı içeren ve bu yargılar alt alta yazıldığında mısra özelliğine sahip olan, ahenk unsurlarından ötürü akıllarda daha kolay yer eden atasözüdür. Ahenk unsurlarından herhangi birinin ya da ikisinin eksik olduğu manzum atasözlerimizin var olduğunu da belirtmeliyiz. (Gönen, 2006:250) Aşağıdaki tabloda manzum atasözlerinden bazıları gösterilmiş, bu atasözlerinde kullanılan hece ölçüsü ve iç içe yineleme örnekleri tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 1: Manzum Atasözü Örnekleri ve Bu Atasözlerindeki İç İçe Yinelemeler

Manzum Atasözü	Hece Ölçüsü
1.Üç <i>elli</i> , yaz <i>belli</i> . 2. <i>Kâr</i> eden <i>âr</i> etmez.	3'lü
1. <i>İşten</i> artmaz, <i>dişten</i> artar. 2. <i>İtle</i> yatan <i>bitle</i> kalkar.	4'lü
1.Harman <i>yel</i> ile, dügün <i>el</i> ile. 2.Güzellik <i>ondur</i> , dokuzu <i>dondur</i> . 3.Mazlumun <i>ahı</i> , indirir <i>şahı</i> .	5'li

<p>1.Aba vakti <i>yaba</i>, yaba vakti <i>aba</i>.</p> <p>2.Şubatın <i>sonundan</i>, martın <i>onundan</i> kork.</p> <p>3.Ne yavuz ol <i>asıl</i>, ne yavaş ol <i>basıl</i>.</p> <p>4.Sen ağa ben <i>ağa</i>, bu ineği kim <i>sağa</i>.</p> <p>5.Ata <i>eyer</i> gerek, eyere <i>er</i> gerek.</p> <p>6.Beyazın <i>adı</i> var, karanın <i>tadı</i> var.</p>	6'lı
<p>1.Kaldın mı oğul <i>eline</i>, madara eyle <i>geline</i>.</p> <p>2.Yaza çıkardık <i>danayı</i>, beğenmez oldu <i>anayı</i>.</p> <p>3.Arife günü <i>aşa</i> ne, bayram günü <i>traşa</i> ne?</p> <p>4.Ağrılarda <i>göz</i> ağrısı, her kişinin <i>öz</i> ağrısı.</p>	8'li
<p>1.Kötülük <i>her</i> kişinin kârı, iyilik <i>er</i> kişinin kârı.</p> <p>2.Adamın yere <i>bakanından</i>, suyun sessiz <i>akanından</i> kork.</p>	9'lu
<p>1.Kocana göre bağla <i>başını</i>, harcına göre pişir <i>aşını</i>.</p> <p>2.Gençlikle para kazan taş <i>taşı</i>, kocalıkta kur kazan ye <i>aşı</i>.</p>	10'lu
<p>1.Yaman komşu, yaman avrat, yaman <i>at</i>; birinden göç, birin boşa, birin <i>sat</i>.</p>	11'li
<p>1.İyiliğe iyilik <i>her</i> kişinin kârı, kötülüğe iyilik <i>er</i> kişinin kârı.</p>	13'lü

Sonuç olarak, halkın ortak malı olmuş bir veya daha fazla dizenin zamanla atasözü haline gelmesi bu dizelerdeki ahenk unsurlarına zarar vermemiştir. Tam aksine bu dizelerin duruma uygun yerlerde kullanılmış ve kalıp haline gelmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir. Atasözlerinin cümle özelliği taşıyan kalıp sözler olduğu ve bu kalıplaşmada başlangıçta nedeni olarak bir araya gelen sözlerin zamanla nedensiz birimler halinde bir bütünlük arz etmesiyle oluştuğu bilinmektedir. Buna ilaveten, atasözlerinde ahenk unsurlarından sıkça yararlandığı, bu unsurların atasözlerinin etkileyicilik özelliğini artırması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında payının olduğu söylenebilir. Atasözlerinin akılda kalıcı olması için yinelemelerden bolca yararlandığı görülmektedir. Son olarak, cümle ile sıkı bir ilişkisi olduğunu söylediğimiz gibi atasözlerindeki şiirsel unsurların da azımsanmayacak ölçüde olduğu ifade edilmelidir. Manzum atasözleri bu yönüyle şiirle iç içedir.

Kaynakça

- AKSAN, D. (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSAN, D. (1999). *Halk Şiirimizin Gücü*. Ankara: Bigi Yayınevi.
- AKSOY, Ö. A. (1998). *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- ARAT, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- COHEN, J. (1966). *Structure du Language Poetique*. Paris.
- DURMUŞ, İ ve ÖZTÜRK, M.;PALA, İ., (2001). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Kafiye Maddesi)*, C., 24, S., 151, İstanbul.
- ELÇİN, Ş. (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- JAKOBSON, R. (1960). *Closing Statements: Linguistics and Poetics: Style in Language*, Massachusetts.
- KARAAĞAÇ, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖNEN, S. (2006). *Manzum Atasözü Kavramı Üzerine Değerlendirmeler*. Selçuk Üniv. Fen-Edb. Fak. Dergisi, s.16, 249-258. Konya.
- GÖNEN, S. (2006). *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Konya.
- GÖKÇEOĞLU, M. (1997). *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Lefkosa.
- ÖZKAN, İ. (2011). *Türk Atasözlerinde Yinelemeler*. Turkish Studies (6/1), s.,1595-1653). Ankara.
- ÖZÜNLÜ, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.